

**BİR İKTİSAT BİLİMİ İKİLEMİ: İNGİLİZ DÜŞÜNCESİNDE
ETİK VE FAYDACILIK EKSENİNDEN J.S.MILL VE MORAL
TEORİSİ**

Yard.Doç.Dr. Adnan Doğruyol
Sakarya Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
adogruyol@sakarya.edu.tr
Yard.Doç.Dr. Şükrü Cicioğlu
Sakarya Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
cicioglu@sakarya.edu.tr

ÖZET

Klasik iktisat anlayışının popülerliğini kaybettiği ve sosyalist fikirlerin yeşerdiği bir dönemde yaşayan John Stuart Mill, Ricardo'nun iktisat öğretilerinden ve Bentham'ın fayda kuramından etkilenmiştir. Dış ticaret analizine talep cephesinin dahil edilmesi gerektiğini savunmuş ve bölüşüm ilişkilerini yeniden ele alarak ücret fonu teorisini ortaya koymuştur. Değer teorisi üzerinde çalışarak çeşitli mal gruplarına göre teoriyi yeniden inşa etmiştir. İktisadi çalışmaların “statik-dinamik” analiz yönünü ilk defa vurgulayan Mill, yaşadığı son dönemde sosyalist fikirlerin etkisinde kalarak veraset ve miras haklarının sınırlandırılması yönünde fikirler beyan etmiştir.

A DILEMMA OF ECONOMICS: JOHN STUART MILL AND MORAL THEORY FROM AXIS OF ETHICS AND UTILITARIANISM IN ENGLISH THOUGHT

ABSTRACT

John Mill, who lived in a period when classical sense of economy lost its popularity and socialistic thought came up, was influenced by Ricardo's economy principles and Bentham's utility theory. He defended demanding parts to be included in analysis of international trade; reconsidered dividing relations and put forward wage fund theory. He studied on value theory and rebuilt it according to various product groups. As Mill, who emphasized "static –dynamic" analysis aspect of the economic studies for the first time, was influenced by socialistic ideology, he gave opinions for curtesy and reversion.

GİRİŞ

İktisat bilimini bilimsel olarak ilk formüle eden ve bu bilimin kurucusu sayılan, klasik ekol içinde ortaya koydukları düşünce ve teorileriyle ışık tutmuş belli başlı beş iktisatçı vardır. Bunlar; Adam Smith, Robert Malthus, David Ricardo, Jean B.Say ve John Stuart Mill'dir. Bu iktisatçıların ilk kuşağını A. Smith, ikinci kuşağını Malthus, Ricardo ve Say son kuşağını ise ünlü düşünür J.S.Mill temsil etmektedir. Temelde aynı görüşleri paylaşmalarına rağmen bir takım detay ve şekillerde birbirlerinden ayrılmışlar ve birbirlerini eleştirmişlerdir. Bu farklılıklar onların iyimser ve kötümser olarak ayrılmasına neden olmuştur.

Çalışmamızın konusunu oluşturan J.S.Mill klasik ekolün son kuşağını temsil etmenin avantajıyla öncekilerin görüşlerini mantık kurgusundan geçirmiş, kendine göre seleflerinin eksikliklerini tamamlayarak ve yanlışlarını düzelterek klasik ekol içinde adeta revizyona gitmiştir. Bu şekilde ortaya koyduğu düşüncelerinde o kadar sistematik ve reformisttir ki Britanyalıların kötümserliği, Fransızların iyimserliği kendisinde bir senteze ulaşmıştır. Klasik iktisat doktrini meydana gelen oluşumlar nedeniyle çökmek üzereyken O'nun sayesinde yeniden canlanmış ve zirveye çıkmıştır.

Doğuş halinde olan reformizm ve müdahaleciliğin habercisi sayılan Mill sayesinde Ricardo'dan sonra yirmi yıla kadar askıda kalan klasik düşünceler yeniden popülerlik kazanmıştır. O kadar ki, yaşadığı dönemde gerek felsefeci gerekse iktisatçı olarak entelektüel bir diktatörlük yürüttüğü söylenebilir.

Teorik bakımdan seleflerinin tezlerinde büyük yenilik meydana getiren Mill, daha sonraları Auguste Comte, Saint Simon ve Sismondi gibi düşünürlerin etkisinde kalarak ister istemez liberalizm ile sosyalizm arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Ayrıca olguculuk akımına büyük ilgi duyarak yöntem konusunda da kayda değer fikirler beyan etmiştir.

J.S.Mill'in temsili hükümetin ülküsel olarak en iyi yönetim biçimi olduğu temeline dayanan siyasi görüşleri en az ekonomik görüşleri kadar önem taşır. Ancak çalışmamız Mill'in sadece ekonomik görüşleri ile sınırlı tutulmuştur.

J.S. Mill'in Yaşamı ve Temel Düşünceleri:

Büyük ölçüde Ricardo'nun görüşlerini benimseyen, bu nedenle Ricardiyen bir iktisatçı olarak anılan James Mill'in dokuz çocuğundan biri olarak 1806 yılında dünyaya gelen Mill, kısa zamanda diğer kardeşleri arasından büyük zekâsı sayesinde sıyrılarak üç yaşında Yunanca, dört yaşında matematik, sekiz yaşında iken Latince öğrenmeye başlamış, eski Yunan düşünürleri Sokrat, Eflatun ve Aristo'nun görüşlerini öğrenmiştir. Daha erken dönemde ise bir ekonomistin bilmesi gereken tüm bilgileri özellikle babasının etkisiyle Ricardo'nun görüşlerini özümsemiştir. Daha sonra Fransa'ya giderek kendisinde ileride felsefi faydacılık yoluyla büyük etki bırakacak olan J.Bentham'm mensubu bulunduğu Bentham ailesi yanında bir yıl misafir kalmıştır. Üniversiteye gitme çağında ise Doğu Hindistan Şirketi'nin (East India Company) önerisini geri çevirmeyerek hukuk tahsilinden vazgeçmek pahasına bu şirkette yerli devletlerle olan ilişkilerden sorumlu olan teftiş dairesinde görevli babasına 1823 yılında asistan olarak göreve başlamıştır.

Küçük yaşlardan itibaren fikirlerinin temelini aldığı babası James Mill tarafından eğitilmesi kendisini entelektüel uğraş için çaba harcayan pek az iktisatçı ya da siyaset felsefecisi arasına koymuştur. J.S.Mill, hayatının sonraki döneminde bu fevkalade eğitimin kendisini çağdaşlarının çoğundan yirmi beş yıl ilerde yer almasını sağladığını söyleyecektir.

1858 yılına kadar Doğu Hint Şirketi'nde görev yapan Mill, çalıştığı süre içinde daha önce babası tarafından işgal edilmiş bulunan teftiş şubesinde

en yüksek makama oturdu. yirmibeş yıl bu şirkette hizmeti olan Mill'in şirketle ilişkisi 1858 yılında elli iki yaşında iken parlamentonun siyasi ve idari fonksiyonları şirketin üzerinden alması ile sona erdi. Yirmibeş yıl iktisadi hayatta fiilen çalışması "İnsan işlerinin her döneminde pratik bilimden çok önce gelir" cümlesini söylemesine neden olmuştur.

Babasının Ricardocu ve faydacı öğretiyi kapsamlı bir reform programı şeklinde Koloni Hindistan'ına girme çabasını kabul etmemiştir. Bu yüzden Hindistan'a hiç gitmediği gibi gitmek istediğini ifade eden bir söz de sarf etmemiştir. (Barber s, 102)

1851 yılında Harriet Taylor ile olan evliliği Mill'in hayatında düşünsel olgunluğa ve samimi insancıl alakalarda dolu olan bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Mill, Taylor'un yaşamında ve düşüncesinde yaptığı tesirleri belirtmek için abartılı ifadeler kullanmıştır. Eşinin, Fransa'nın Avignan kasabasında ölmesinden sonra yirmi yıl bu kasabadan ayrılmayan Mill felsefeyle uğraşarak ticari hayatı dışında bilimsel araştırma ve makaleler yayımlamak suretiyle özellikle Fransa'nın siyasi hayatını irdelemiş, bir dizi pratik-sosyal önlemler geliştirmiştir.

Yaşamının son döneminde parlamento üyeliği yapan Mill bu süre içinde işçi sınıfına ve kadınlara oy hakkı verilmesi için çalışmış ancak tekrar seçilmek için harcadığı çabalar boşa çıkmıştır.

A.Comte ve tarihçi okulun yıpratıcı eleştirilerine karşılık 19. yy.'ın en büyük iktisatçısı olan Mill, klasik ekolün etkisinin, devam ettirmesini sağlamıştır. İktisat biliminin temel kavramları olan değer, piyasa, para ve

gelir dağılımı gibi konularda önceki iktisatçıların savunduğu tezlere binaen daha orijinal ve sistematik olanlarını ikame etmiş, eksikliklerini tamamlayarak yeni bir versiyona ulaşmayı başarmıştır.

Her bireyin bulunduğu koşul ve zamana göre en iyisini elde etme çabası içinde olduğunu belirten Mill, böylece "Homo economicus" düşüncesini yeniden formüle etmiştir. Bu şekilde bireyciliğin yasalar yaparak liberal teoriyi en mükemmel şekilde formüllestiren o'dur. (De lojugie s, 32)

Uluslararası iktisadi ilişkilerde talep kavramının önemine dikkat çekerek mübadele edilen malların birbirinin cinsinden değerini ifade eden ticaret hadleri argümanına ulaşmış, bu surette karşılıklı talep yasasını açıklamıştır.

J.S.Mill, amacının ortaya yeni bir şey koymak olduğunu değil mevcut iktisadi gelenekleri daha sağlam bir temele oturtmak olduğunu ifade etmiş ancak düşündüğünden çok öte gitmiştir. Bununla birlikte klasik geleneğe sadakatini hep inkâr ettiği halde farkına varmadan düşündüğünün ötesinde daha önemli sonuçlar verecek şekilde klasik iktisat geleneğinin öncülerini düzeltmiştir.

Mill, Ricardo'nun asgari ücretler teorisini açıklayarak toplumda, açlık ve sefaletin olmaması için nüfusun artmasına karşı çıkmıştır. Yaşamının sonlarına doğru müdahaleci görüşleri benimsemesi iktisat bilimi anlayışını Ricardo'nunkinden daha farklı bir zemine indirgemesine neden olmuştur. Ricardo gelir dağılımını düzenleyen doğal yasaları bulmaya çalıştığı halde Mill, insanları mutluluğa ve refaha yükseltecek en iyi organizasyon

şekline nasıl varılabileceğini araştırmıştır. (Özgüven s, 115) Böylece klasik iktisadı liberal sosyalizm denilebilecek bir alana çekmiştir.

Bundan başka Mill, statik ekonomi ile dinamik ekonomiyi yani belirli bir zamanda dikkate alınan iktisadi olayların incelenmesi ile bunların sonuçlarının analizi arasındaki farkı düşünen ilk klasiklerdendir.(De lajugie s, 33)

Mill, klasik iktisat anlayışının evrensel geçerliliğine inanmış bir düşünürdür. Toplumun dinamik yapısından kaynaklanan değişim olgusuna karşı Mill'in getirmiş olduğu evrensellik anlayışı entelektüel çevrelerden eleştiri almıştır. Ancak Mill bu eleştirilere karşı toplumun uğradığı değişiklikleri dikkate alarak iktisat biliminden çıkan sonuçların tek tek durumlara uygulanabilirliği gerekçesiyle kendini savunmuştur. Ayrıca yöntemle ilgili olarak iktisat biliminin tümdengelimci bir yol izlemesi gerektiğini belirtmiştir. O'na göre iktisat bilimi soyut, tümdengelimci ve evrensel geçerliliğe sahip bir bilimdir.

Liberalizme, sosyal adalet kavramını getiren Mill rekabete dayanan bireycilikle sosyalizmi bağdaştırmaya çalışmış klasik okul içinden yetişen bir reformcu olmuştur.

Felsefe, mantık ve iktisat alanında birçok çalışması olan Mill'in eserleri özü bakımından Ricardo geleneğinden ayrılmamıştır. J.S.Mill'in fikirlerini öğrenmemize yardımcı olacak temel kitapları Fransızca çeviri olarak şu unsurlardan oluşur.

- Systeme de Logigue İnductive et Deductive (Tümevarıma ve

Tümdengelimci Mantık Sistemi), 1843.

- Principes d'economie Politique (Politik İktisadın İlkeleri), 1848

"Politik İktisadın İlkeleri" adını taşıyan bu eser faydacı felsefe geleneğinde yazılmıştır. Hayatının son yıllarında yazdığı bu kitap tertip, ifade ve kapsam bakımından mükemmel bir şekilde yazılmış, uzun müddet İngiliz Üniversiteleri'nde ders kitabı olarak okutulmuştur. (Turanlı 1988: 89) 1848 tarihi aynı zamanda komünist beyannamelerin yayımlandığı yıl olduğundan ekonomik liberalizme getiren reformist görüşlerin anlamı daha iyi anlaşılır.

- Esasi sur la Liberte (Özgürlük üzerine bir deneme), 1858
- L'utilitorism (Hürriyet), 1861

Tüm düşünürlerin olduğu gibi Mill'in görüşleri de yaşadığı ortamdan bağımsız düşünülemez. Mill'in gözlemlediği iktisadi dünya ile Ricardo ve Malthus'un gözlemlediği iktisadi dünya arasında büyük ölçüde değişiklik söz konusu idi. Malthus ve Ricardo'nun devrindeki Napolyon Savaşları'nın yol açtığı yıkım sona ermişti. Yazmaya başladığında İngiltere'de liberal programın uygulanmasına geçilmişti. Bu çerçevede yoksullara yardım yasası 1834 yılında yürürlükten kaldırılmış, buğday hakkındaki yasalarda 1844 yılında askıya alındıktan sonra 1846 yılında geçersiz sayılmıştır. (Denis 1973: 506). Gaye olarak

sefaleti ve yoksulluğu önlemeye yönelik bu yasalar liberal uygulamalar çerçevesinde kaldırılınca kendilerini daha ağır çalışma şartları içinde bulan işçiler var olan düzene karşı örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Bu ortamda sosyalist yazarlarla fikir alışverişine giren Mill de ister istemez müdahalecilik fikirleri oluşmaya başlamıştır.

J.S.MILL VE FAYDACILIK

18. yüzyılda Bentham'dan sonra gelen en büyük İngiliz faydacısı John Stuart Mill'dir. J.S. Mill (1806-1873) faydacılığın İngiliz düşünce sistemini etkisi altına alan ve egemen olan ve faydacılıktan çıkarılan ilkelerin sosyal yaşama uygulanmaya çalışıldığı bir dönemde yaşamıştır.

Toplumun tamamını etkilediği bir dönemde Mill, insan bilgisinin, dış dünyanın duyular aracılığıyla zihinde doğurduğu izlenimlerin sonucu olarak meydana geldiğini kabul etmektedir. Zihinde husule gelen bu izlenimler, zaman ve mekan içindeki yakınlık veya ardışık durumu nedeniyle birleşmekte ve fikirlerin oluşmasını mümkün kılmaktadır. Bilgi teorisinde J.S. Mill'in İngiliz ampirizmine ve çağrışımcılığa bağlı kaldığını söylemekte pek haksız sayılmaz.

J.S. Mill fizik alanında geniş kapsamlı bir determinizmin varlığına inanıyordu. Mill'e göre, her olay kendisinden önce gelen olayların sonucudur ve bütün evreni kapsayan bir neden-sonuç ilişkisi vardır. Buna göre fizik olaylarını açıklayan doğal yasaların doğruluğunu kabul etmek gerekmektedir. Fakat bütün doğal yasalar bir tek yasaya, prensibe dayandırmak bilimsel olarak mümkün gözükmemektedir. Çünkü doğa yasalarının varlığını deneyle ve gözlemlerle anlayan insan, doğadaki genel

düzenin nedenini tamamen kavrayamaz. Olaylar arasındaki nedensellik ilişkisi ve doğada görülen determinizm konusundaki fikirlerinde J.S.Mill'in Comte'un etkisi altında kaldığı söylenebilir.

1843 yılında yayınladığı “dedüktif ve endüktif mantık sistemi”adlı eserinde,J.S.Mill, fizik ve sosyal bilimlerde metot ele alınmaktadır. Endüktif yöntemin fizik bilimler alanında doğurduğu başarılarla dikkat çeken Mill,sosyal bilimler alanında da bu metottan faydalanılması üzerinde durmaktadır (Mill, s.414-416). Mill'e göre,sosyal bilimlerde de endüktif metodu başlıca yerini tutmalı,fakat sosyal olayların tek olarak açıklanmasında dedüktif yoluna başvurulmalıdır.

J.S.Mill faydacılık teorisine ömrünün sonuna kadar bağlı kalmış ve Bentham'ım felsefe sistemini benimsediğini ileri sürmüştür. Ama kaynak ve nitelik yönünden faydacılıkla bağdaşmayan fikirlere sistemi içinde yer vermesi,onu bazı dilemmaya (ikileme) sürüklemiştir.

J.Smill'in önemli eserleri şunlardır:”Özgürlük”, “Faydacılık”, “Tümevarımcı ve Tümdengelimci Mantık Sistemi”, “Siyasal Ekonomi”, “Temsili Hükümet Konusunda Düşünceler”.

Etik Teorisi

J.S.Mill faydacı ahlak konusundaki düşüncelerini “Faydacılık” adlı kitabında açıklamıştır. Ona göre düşünürler “summom bonum” (en yüksek iyilik) kavramı üzerinde durmuşlardır (Hançerlioğlu, s.452). ve bu sorun etik bağlamında tartışmalara her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Ancak bu konuda herhangi bir fikir uyuşması olmadığını kabul etmek gerekir.

Ahlak ilkelerini belirtme yolunda yapılan çalışma J.S.Mill iki bölüme ayırıyor. Ahlakı apriori ilkelere dayandırmak isteyenler, bu ilkelerin kendiliklerinden açık olduğunu ve bu nedenle onların oldukları gibi kabul edilmeleri gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Ahlakı deneysel bir bilim sayanlar ise, ahlak biliminin dayanacağı temel ilkelerin tümevarım ve gözlemden çıkarılmasını önermişlerdir. Ahlak ilminin ilkelerini deney ve gözlemden çıkarmaya çalışmak, ilk ilkelerin ispat edilebilir olması anlamına gelmez. Fakat ahlakın dayanacağı ilk ilkelerin belirtilmesinde gözlem ve deney yoluna başvurulması, daha doğru sonuçlara ulaşmayı mümkün kılar. Bu arada Mill, idealist bir ahlak görüşünün ifadesi olan Kant'ın "kategorik emperatif" inden fiili ahlak ödevlerinin çıkarılamayacağını belirtiyor (Mill, s.9). Deneysel bir ahlak sisteminde ilk ilkeler apriori bir ahlak sisteminde olduğu gibi ispat edilemez. Ama gözlem, deneysel ahlakın temel ilkesini yalanlamamaktadır. Mutluluğun istenilen tek şey olduğunu, gözlemin verdiği sonuçlarla açıklamak mümkündür. Gözlem insanların mutluluğu istediklerini göstermektedir ve mutluluğun niçin istenmesi gerektiği konusunda gösterilebilecek tek kanıt insanların mutluluğu istemeleridir.

Mill, ahlakın temel ilkesinin hazzın iyiliği olduğunu kabul eden Bentham'ın hedonist yaklaşımına aynen benziyor: "Fayda veya en büyük mutluluk ilkesini ahlakın temeli sayan teori davranışları mutluluğu artırma eğilimini taşıdıkları ölçüde doğru ve mutluluğun tersine neden olma eğilimini taşıdıkları ölçüde yanlış sayar. Mutluluk, hazzın varlığını ve ıstırabın yokluğunu, mutluluktan yoksunluk ise ıstırabı ve hazzın yokluğunu gösterir (Mill, s.8).

Mill, haz ahlakı konusunda Bentham'ın görüşlerine katılmakla birlikte bazı noktalarda ondan ayrılmaktadır. Bentham hazlar arasında nitelik bakımından herhangi bir ayırım yapmamış, hazlar arasında yapılacak karşılaştırma ve seçimde niceliğin temel sayılmasını ileri sürmüştür.

Halbuki J.S. Mill hazların sınıflandırılmasının mümkün olduğu kanısındadır (Mill, s.7-13) Ona göre ruhsal hazlar bedeni hazlara oranla daha yüksek değer taşırlar. İnsanların çoğunluğunun bedeni hazları ruhsal hazlardan üstün tuttıkları doğru olmakla birlikte, bu durum ruhsal hazların bedenilere üstün olduğu gerçeğini değiştirmez. Ruhsal hazları yaşamak zor ve elem vericidir. Fakat buna rağmen onlara kavuşmak için uğraşmak lazımdır. Ruhsal hazlara ulaşmak için acı çeken insan bedeni hazlara sahip bir budalaya tercih edilmelidir.

Mill'in ahlak sistemini Bentham'inkinden ayıran diğer bir özellik de ödev duygusuna bağımsız bir anlam tanınmasından doğmaktadır. Ona göre, bu duygu sempati, sevgi veya korku hislerinin sonucu olarak doğar. Dinsel duygular, çocukluğa ait hatıralar, onur duygusu ve seyrek olarak da kendini küçük görme, ödev duygusuna sebep olabilir. Mill'in ampirizmi onu doğuştan var olan bir ödev kavramını benimsemekten alıkoymuyor. Mill, ödev duygusunun insanın ruhsal yaşamının bir sonucu olduğunu söylemekle apriori değil, aposteriori bir ödev kavramına ulaşmaya çalışıyor. Ödev duygusunun tanımlanmasına imkan yoktur. Fakat onun varlığını gösteren çok kuvvetli bir kanıt vardır. O da "ödev yerine getirilmediği zaman kuvvetli veya zayıf şekilde duyulan elem"dur (Mill, s.14) Vicdan olarak ifade edilen şey de gerçekte ödev duygusundan ayrı değildir.

Mill,fayda kavramının statik değil,dinamik bir kapsama sahip olduğunu ileri sürmüştür: “Fayda ilkesinden çıkarılan sonuçlar sürekli bir gelişime tabidir” diyerek fayda ilkesinin sürekli değişen ve gelişen içeriğini açıklamaya çalışmıştır.Toplum nasıl sürekli bir gelişim içinde ise toplumsal bağı ile topluma bağlı olan insan da böylece sürekli bir gelişim içinde olmak zorundadır. Başka bir deyişle yaşamın ve sosyal ilişkilerin değişen koşullara göre fayda ilkesinin içeriğinde değişmelidir(Mill, s.33)

a-Adalet ve Fayda

Mill,bütün yüzyıllar boyunca fayda ilkesine yapılan en önemli karşı tezin adalet idesine dayandırıldığına içtenlikle inanmaktadır. Haklı ve haksızın ölçüsü olarak fayda ilkesi ne zaman ileri sürülmüşse, faydacılık görüşünün karşıtları fayda kriterlerinin yanlışlığını ispat etmek için adalet fikrine başvurmuşlardır. Ancak faydacı görüşü kabul etmeyenlerin çabaları boşuna olmuştur. Bunun gerçek nedeni fayda ve adalet fikirlerinin birbiriyle yakından ilişkili olmalarıdır.

Adalet, soyut bir kavram olarak ele alındığı zaman farklı davranış yönlerini bu kavrama dayanarak haklı göstermek mümkündür. Hukuk tarihi bunu doğrulayan örneklerle doludur.

Tarafsızlık ve eşitlik ilkeleri adalet kavramı ile yakından ilgilidir. Daha doğrusu adalet kavramının unsurlarıdır. Ancak eşitlik, değişik zamanlarda ve değişik ülkelerde farklı biçimlerde anlaşılmıştır. Soyut adalet kavramı unsurları belirlenirse belirlensin değişik biçimlerde anlaşılmaya elverişlidir.

Mill, vergi toplanması konusunda çeşitli adalet ölçülerinin kullanılabilmesine dikkati çekiyor. Devletin her vatandaştan maddi durumu ne olursa olsun aynı ölçüde vergi alması adalete uygun sayılabilir. Nasıl ki derneklerde ve kulüplerde bütün üyelere aynı aidat toplanmaktadır. Devlet bütün vatandaşları eşit ölçüde koruduğuna göre, vatandaşların da devlet giderlerine eşit şekilde katılmaları adaletin gereğidir denebilir. Bu görüş adalete uygun olabilir,fakat faydasızlığı ve elverişsizliği dolayısıyla uygulanmamaktadır. Çünkü geliri ne olursa olsun her vatandaştan aynı verginin istenmesi *sosyal fayda* ilkesine aykırıdır(Mill, s.106) Diğer bir görüş ise,satın alma gücü daha fazla,yani iktisadi yönden daha güçlü olan vatandaşların daha çok vergi ödemelerini destekler.Bu görüşü savunanlarda adalet düşüncesinden esinlendiklerini iddia etmektedirler.İkinci fikrin kabul edilmesi ve uygulanması onun sosyal fayda anlayışına uygunluğundan ileri gelmektedir.Şu halde vergi konusunda da doğru bir çözüme gidebilmek için adaleti ve sosyal faydayı birlikte ele almak gerekir.

Mill'in kanısına göre adalet ve fayda eş anlamlı kavramlar değildir.Fakat adaletin faydadan ayrılması da imkansızdır.*Adalet duygusu* adalet ve fayda kavramlarını birbirine bağlamaktadır.

Mill “adalet duygusu” nun bazı kuralların insanlar arasında yerleşmesinde etken olduğuna inanmaktadır.Ona göre, insanların çoğunluğu,bir kimsenin kişisel özgürlüğünden ve malından yoksun bırakılmasını adaletin ihlali saymak eğilimini taşır.Şu halde herkesin özgürlüğüne ve malları üzerindeki hakkına saygı gösterilmesi,bir adalet kuralı sayılabilir.Bununla birlikte “her insanın hakkına sahip olması ve hak ettiği cezayı çekmesi”en açık ve tutarlı adalet kuralıdır ve insanların

büyük bir çoğunluğunca benimsenmektedir.Mill,bu şekilde belki de farkında olmadan tabii hukuk teorisinin geliştirdiği idealist adalet anlayışına yaklaşmış olmaktadır(Mill, s.76)

b-Özgürlük ve Fayda

Bilindiği gibi Bentham özgürlüğü, güvenliğin bir belirtisi olarak düşünmüş ve sisteminde özgürlüğe bağımsız bir yer vermemiştir.Mill ise,özgürlüğü kişi ve toplum menfaatlerine uygunluğu dolayısıyla yüceltmekte ve özgürlüğün sınırlarını göstermeye çalışmaktadır.”Özgürlük Üzerine” isimli eserinin başında Mill amacının “toplumca kişi üzerinde haklı şekilde kullanılabilen gücün tabiat sınırlarını”belirtmek olduğunu ifade etmektedir (Mill, s.4). Mill’in kanısına göre, insanların ve toplumun kişinin özgürlüğüne karışması ancak kendini koruma durumunda haklı olabilir..Bu, şu manaya gelir ki, kişinin maddi ve manevi mutluluğunu sağlamak için onun özgürlüğüne karışılması doğru değildir.Ama kişi, başkalarının menfaatlerine davranışlarıyla zarar veriyorsa o zaman toplum,kendi menfaatlerini korumak için müdahale edebilir (Mill, s.141-142). Böylece Mill,insan davranışlarını ikiye ayırmaya çalışmaktadır.Bir davranışın doğurduğu faydalı ve zararlı sonuçlar,sadece hareketi yapan kişide kalıyorsa,toplumun karışmaya hakkı yoktur.Fakat davranış toplumun diğer üyelerini de etkiler,yani onlar için zararlı sonuçlara sebep olursa,o zaman toplumun bireyin özgürlüğüne karışmaya hakkı vardır. Etkisi yalnızca kişide kalan hareketler kesin olarak karışılmaması gerekir.

Özgürlüğün önemini belirtirken, Mill, fizikötesi ilkelere mümkün olduğu ölçüde kaçınmakta ve idealist hukukçuların savundukları

kanıtlara dayanmamaktadır. Kendisi “soyut hak fikrini değil”, gelişen bir varlık olan insanı sürekli menfaatlerinde kaynağını bulan faydayı, özgürlüğün gerekliliğini göstermek için temel kabul ettiğini söylüyor(Mill, s.20).

Devletin, kişisel özgürlüğe mümkün olduğu ölçüde az karışmasını Mill, en doğru çözüm yolu saymaktadır. İçki içip sarhoş olan bir kimseyi sadece bu nedenle toplumun cezalandırmaya hakkı yoktur. Fakat görevi başına sarhoş giden bir memuru cezalandırmak toplumun hakkıdır. Bunun gibi bir insanın içki alışkanlığı onun borçlarını ödemesine veya ailesini geçindirmesine engel oluyorsa, toplumun karışması doğru sayılabilir. Çünkü bu iki durumda kişinin hareketleri başkasına zarar verici bir nitelik taşımaktadır.

Mill, özgürlüğün kişi ve toplum bakımından lüzumunu göstermek için başlıca iki kanıt ileriye sürmektedir.

Özgürlük, karakter ve kişiliği olan insanların ortaya çıkmasını sağlar. Bu bakımdan toplum için faydalı bir kurumdur. Bir ulus belirli bir süre ilerledikten sonra gelişemez hale gelir ve gerilemeye başlarsa, bunun gerçek nedenini, özgürlüğün dolayısıyla kişilik ve karakter sahibi insanların eksikliğinde aramak gerekir(Mill, s.118).

Toplumda özgürlük olursa farklı düşünce ve yaşama tarzları belirir. Bundan da toplumların ne ölçüde faydalandıklarının en açık örneği Avrupa uygarlığıdır. Avrupa uygarlığı, farklı düşüncelerin savunulabilmesi olanağından doğmuştur. Avrupa’da insanlar, sınıflar, uluslar farklı yönlerde gelişmek imkanını bulmuşlardır. Bundan da insanlığın öğündüğü bir uygarlık ortaya

çıkıştır.Dahiler de ancak özgürlük düzeni içinde kendilerini gösterirler.Dehalar her toplumda çok seyrek olarak ortaya çıkar.Fakat dehaların yetişebilmesi içinde özgürlüğün varlığı şarttır.Bunun başlıca nedeni dahilerin diğer insanlara oranla daha kuvvetli kişilikleri olması ve toplumun sınırlamalarına uymakta güçlük çekmeleridir.Dahi,özgürlük havası içinde kendi üstün yeteneğinin bütün ürünlerini verebilir ve bundan bütün toplum büyük faydalar sağlar.Dehanın temsil ettiği orjinallik,ayrı düşünceler,ilk zamanda yadırgansa da daha sonra toplumun gelişimine etki yapar (Mill, s.113).

Her insan kendi mutluluğunu nasıl sağlayacağını,başka insanlardan ve toplumdan daha iyi bilir.Birey kendi yeteneğine en uygun yönü seçmek,kendi yaşamını en iyi şekilde düzenlemek konusunda birinci derecede yetkili durumdadır. Bu nedenle toplumun bireyin özgürlüğüne karışması faydalı değil, zararlı sonuçlar doğurur (Mill, s.129).

Mill toplumun belirli konularda nasıl davranacağı konusunda bireye bazı tavsiyelerde bulunabileceği, ancak kendisi ile ilgili konularda karar hakkının münhasıran bireye ait olması gerektiği kanısındadır. İnsanların yaşama biçiminin ve fikirlerinin toplum tarafından belirlenmesi halinde insanlar olamayacakları gibi böyle insanların oluşturduğu toplum da mutlu olamaz ve gelişemez.

Mill,"Özgürlük Üzerine" isimli eserinde özgürlüğün sosyal faydası dolayısıyla ulaşılması gerekli bir amaç olduğunu savunmaktadır.Onun bazan özgürlüğü kendiliğinden (per se) iyi saydığı görüşüne de kapılmak mümkündür.Ancak esere faydacı düşüncenin hakim olduğu şüphe götürmez.Çünkü Mill'in özgürlüğü savunurken ileri sürdüğü kanıtlar,

özgürlüğün doğal bir hak olmasından değil, fakat bireye ve topluma faydalı olmasından kaynaklanmaktadır. Bentham, güvenliğin esas olduğunu, özgürlüğün ancak güvenlik sayesinde gerçekleşebileceğini savunduğu halde Mill, özgürlüğün hem birey hem toplum için vazgeçilmez bir mutluluk aracı olduğunu belirtmektedir.

Mill, özgürlük konusunu incelerken demokratik fikirlerin üstünlüğü bütün Avrupa'da kabul edilmiş bulunuyordu. Fakat yönetenlerin despotluğu kadar tehlikeli yeni bir despotluğun, *çoğunluğunun despotluğunun* izleri belirmeye başlamıştı. Mill, "Özgürlük Üzerine" isimli eserinde, toplum çoğunluğunun baskısı ile toplum üyelerinin belirli düşünceleri ve yaşam şekillerini benimsemeye zorlanmasında reddetmektedir. Çoğunluğun despotluğuna engel olmak isteği, onun "Temsili Hükümet Konusunda Düşünceler" isimli araştırmasında açıkça görülmektedir. Mill, demokrasinin sadece çoğunluğun hak ve faydanın savunulduğu bir rejim olmadığına inanmaktadır. Çoğunluğun zorbalığını önleme konusunda en elverişli araç olarak nisbi temel seçim sistemini görmektedir (Mill, s.135 ve sonrası).

Bentham ve Mill hazzın erişmenin bütün insan davranışlarının amacı olduğunu kabul etmişlerdir. Her ikisi de insanların mutluluk peşinde koştuklarının gözlem sonunda anlaşılabilirliğini ileri sürmüşlerdir.

İlk önce haz kelimesi üzerinde durmak gerekir. Hazzın çeşitli insanlarca ayrı şekillerde anlaşılması mümkündür. Örneğin bir insana gezinti yapmak, başka bir insana beğendiği bir kitabı okumak ve nihayet diğer birisine de musiki dinlemek haz verebilir. Yani haz, değişik insanlara değişik şeyleri anlatır. Bütün insanların haz veya mutluluk aradıkları

doğru olsa bile,haz kelimesinin insandan insana farklı şeyleri belirtmesi dolayısıyla objektif bir ölçüye varılması çok güçleşmektedir.

Bentham,hazların nitelik yönünden birbirinden ayrılmasına imkan olmadığı düşüncesindedir.Mill ise hazların nitelik bakımından ayrıma tabi tutulabileceklerine ve ruhsal hazların bedeni hazlardan daha üstün olduğuna inanmaktadır.Hazzın insanın tek amacı ve iyiliğin ölçüsü olduğu kabul edildikten sonra hazlar arasında bir ayırım yapılması haz dışı bir ilkeye başvurmak anlamına gelir.Çünkü,hazların nitelik yönünden ayrılmasını sağlayacak ilke,gözlemden çıkarılamaz.Şu halde Mill bu şekilde fizikötesi bir ölçüye sisteminde yer vermiş olmaktadır.

Bentham özgeciliğin (altruizm) aslında büyük bir menfaat uğruna küçük bir menfaatten vazgeçilmesi demek olduğuna inanıyor.Mill,ise bireyi menfaatten başkalarının menfaati uğruna vazgeçmeyi özgecilik sayıyor ve özgeci hareketlerin gerçek nedenini,toplumun ve insanlığın faydasını gözetmenin doğurduğu büyük hazla açıklıyor.İnsanların özgeci davranışlarını,gelecekte yaşanacak bir haz veya kazanılacak bir menfaatle açıklamak teşebbüsü doğru olmayabilir.İnsanların başkalarına yardım etmesi,kendi çıkarlarından başkaları adına vazgeçmesi,gerçekte menfaat dışı nedenlere dayanabilir. İnsanın sahip olduğu ödev duygusu,başkalarına yardım isteği,özgeci hareketlerin yapılmasında rol oynamaktadır.

İnsan hareketlerinin çoğunluğunun özel ihtiyaçları karşılamaya yöneldiği yolundaki gözlemden önemli bir gerçek payının bulunduğu açıktır.İhtiyaçların sağlanmasının insana haz verdiği de ifade

edilebilir.Fakat insanların mutluluk veya menfaat konusundaki fikirlerinin değişik oluşu,bu gözlemden sağlam bir ahlak kriteri çıkarılmasını çok güçleştirmektedir.Kaldı ki,insanların bazı hareketleri menfaatle ilgili olmayan özgeciliğe yönelir.Diğer bazı hareketlerin ,ise alışkanlık sonucu olduğunu kabul etmek gereklidir.Ahlak bilimi insan hareketlerini açık bir kriterle göre değerlendirmek amacını izlemelidir.Bu açık ölçünün olması gerekenden çıkarılması lüzumludur.Ancak olması gerekenle ilgili objektif kriter arama çabaları umut verici sonuca bizi ulaştırabilmiş değildir.Olması greeken kavramında saklı bulunan subjektiflik insanlığın yüzyıllar boyu süren uğraşının sonuçsuz kalmasının belki de en önemli nedeni olmuştur.

Mill'in Etik Düşüncesinin Eleştirisi

Bentham ve J.S.Mill,hukuk başlı başına bir amaç değil,fakat toplum mutluluğunu sağlamanın aracı sayıyorlar.Oysa toplum mutluluğu veya menfaati kavramının neleri içine aldığını veya alması gerektiğini kesinlikle belirtmeye imkan bulunmadığı söylenebilir.Bu konuda insanların ayrı görüşlere sahip olabileceklerini de kabul etmek gerekir.Yalnız her toplumda her çoğunluğun,toplum mutluluğunun gerekleri konusunda bir görüşe sahip olduğu ileri sürülebilir.Ulus çoğunluğunun toplum faydası konusundaki fikirleri,toplumun gerçek faydasına aykırı olabilir.Fakat ulus çoğunluğunun,ister doğru ister yanlış olsun,kendi mutluluğunun neleri gerektirdiği hususunda tamamen açık olmasa bile bazı fikirleri olduğu söylenebilir.Ancak acaba sosyal mutluluk veya fayda hukukun gerçekleştirmek zorunda bulunduğu tek amacı mıdır? Bu soruya olumsuz karşılık vermek gerekir.Çünkü

yasaların çıkarılmasında halkın taşıdığı ahlaki duygular ve sahip olduğu adalet anlayışı da menfaat gibi rol oynamaktadır.Bu yüzden mutluluk ilkesini yasaların hazırlanmasında hakim olan tek amaç saymak doğru değildir.

Bentham,tabii hukuk teorisini yermiş ve metafizik kavramların hukuk alanında kullanılmasını kabul etmemiştir.Bununla birlikte fizikötesi ilkelerin kullanılmasına karşı çıkan Bentham'ın bazı fizikötesi terimleri benimsediği söylenebilir.Örneğin üzerinde ısrarla durduğu “en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu” ilkesine hangi gözlem veya deney sonunda ulaştığını Bentham açıklayamamaktadır.

Tabii hukuk teorisini reddetmesine rağmen XIX. yüzyılın gereklerine uygun bir toplum düzeninin kurulması konusunda Bentham'ın tabii hukukçularla paylaştığı bir çok fikir bulunmaktadır.Tabii hukukçuların özgürlük ilkesine dayanarak savunduğu değişiklikleri Bentham fayda temeline dayanarak haklılaştırmaya çalışmıştır.Böylece teorik açıdan tabii hukukçulardan ayrılmakla beraber uygulamaya ait sorunlarda onlarınkine benzeyen çözümler önermiştir.

Bentham'ın hukukun emri niteliği ve hukuk kuralının analizi konusunda geliştirdiği fikirler İngiliz pozitivizmini kuvvetle etkilemiştir. Onun İngiliz hukukunun modernleştirilmesi konusundaki çabalarının da İngiltere'de hem yasa hukukunun etkinliğinin güçlenmesinde,hem de hukuk kurumlarının iyileştirilmesinde faydalı ve yapıcı bir rol oynadığı inkar edilemez.

Bentham'inkinden farklı bir çağın temsilcisi olan J.S.Mill, faydacılığın belki de son etkili düşünürü olmuştur. Ancak onun özgürlük kavramını savunmakta gösterdiği başarı, çoğunluk despotizminin tehlikesine dikkatleri çekmek suretiyle siyasi düşünceye olan katkısı, kendisine hukuk ve politika düşüncesinde ayrı bir yer kazandırmıştır.

Liberal Görüşleri:

S.Mill, liberalizm ile sosyalizm arasında köprü teşkil eden bir düşünür olduğundan görüşlerini liberal ve müdahaleci olarak ayırmak mümkün olmaktadır. Çünkü hayatının son dönemlerinde yaşadığı ortamın etkisiyle komünist fikirler belirleyicidir. Bu çerçevede liberal görüşler kısmında değer, kişisel çıkar, para, gelir dağılımı gibi konular incelenmeye çalışılacaktır. Gerçekten Mill bu konuları "Politik İktisadın İlkeleri" başlıklı eserinde büyük bir ustalık ve maharetle işlemeyi başarmıştır.

Değer

Değer konusundaki tartışmaların odak noktasını metallerin değerinin emek zamanına mı yoksa meydana getirdiği faydaya mı bağlı olduğu hususu teşkil etmektedir, Mill, değer konusundaki analizlerine üretken ve üretken olmayan emeğin ayırımına açıklık getirmekle başlamıştır. Önceki klasik iktisatçıların emeğin sadece maddi nesnelere ürettiğinde verimli olduğu görüşüne Mill katılmamaktadır. O'na göre işçileri eğitmeye ayrılan emek, nihai sonucun maddi ürünlerde bir artış sağlamak koşuluyla üretkendir (Barber s, 102).

Ayrıca Mill, devletlerin gördüğü fonksiyonların esas itibarıyla verimsiz olduğu görüşüne de katılmamaktadır. Devletin adalet ve güvenlik hizmetleriyle ilgili olarak barındırdığı ve finanse ettiği hakim ve polislerin yerine getirdiği işlevlerin bir çiftlikteki çit dikme ve hendek açma faaliyetlerinden farklı olarak algılanmaması gerektiğini belirtmektedir. Bununla beraber teknik ve iktisadi gelişme ile beslenmeyen, iyi bir tarz ve etkinlikle gerçekleşmeyen üretim faktörlerindeki artış kaynaklarının israfına yol açacağından memleketi daha fakir kılabilir. Bu durum değerlerin tespitine sadece toplumsal açıdan gerekli olan emeğin katılması anlamındadır. Ayrıca Mill toplumun ürününün milli hâsılada artış yapması muhtemel bölümünün diğerlerinden ayrılması gerektiğini ifade etmek suretiyle klasik seleflerinin vurguladıkları temel noktayı kabul etmektedir.

Bu konulara değindikten sonra değerlerin başlıca şu iki hususa bağlı olduğunu ifade etmektedir:

- Malın faydası: Bir malın değeri var ise o mal faydalıdır.
- Malın üretim koşulları: Malın üretim şartları yeniden üretilip üretilmeyeceği koşulların gerçekleşme durumu anlamına gelir. Bu ise büyük ölçüde maliyetlere bağlıdır. Bu noktayı dikkate alarak maliyet fiyatlarının piyasanın düzenleyici unsuru olduğu sonucuna varılabilir.

Bu iki unsuru belirttikten sonra Mill, değerin yüksekliği ya da düşüklüğünü o mal için kullanılan emek girdisine ya da o malın üretiminde kullanılan işçiye ödenen ücrete yahut emeği destekleyen sermayenin uzun bir süre avans olarak verilmesinin gerekliliğine ve de daha yüksek kar almak suretiyle dengelenebilecek bir koşul üretime eşlik edip etmemesine bağlamaktadır.

J.S.Mill kriter olarak üretim koşullarını almak suretiyle malları üçe ayırmaktadır:

- i. *Yeniden üretimi mümkün olmayan (arzı sınırlı) mallar:* Bu mallar nadir olduğundan miktarları mutlak olarak sınırlıdır ve çoğaltılmazlar. Bu yüzden adeta tekel mallara konu olmaktadır. Buna rağmen büyük ölçüde değerleri arz ve talep arasındaki ortaya koyacağı sonuçlara bağlıdır ve fiyatı talebe göre değişir. Antika eşyalar, eski tablolar...
- ii. *Yeniden Üretimi Mümkün olan mallar:* Bu malların sınırlılığı çalışarak nispeten hafifletilebilir. Değerleri için arz ve talep şartları geçerli olmakla beraber ücret kar ve ranttan oluşan üretim maliyetleri de etkinliğini hissettirmektedir. Satıcılar Maliyet durumuna göre fiyatlar üzerinde oynama yaparlar. Üretim Maliyetindeki değişmeye bağlı olarak dalgalanan fiyatlar uzun dönemde tekrar dengeye gelecektir.

- iii. *Miktarı ancak artan maliyetlere arttırabilen mallar:* Özellikle tarımsal ürünlerde söz konusu olan bu malların değeri ihtiyacı duyulan miktarda malın üretimini gerektirdiği en yüksek üretim maliyetine kadar yükselmek eğilimini göstermektedir. (Turanlı 1988: 90) Daha az verimli topraklara gidildiğinde maliyetleri yükseleceğinden üretim de ancak yüksek maliyet pahasına gerçekleşecektir.

Mill, klasik terminolojinin temel argümanları olan doğal fiyat ve piyasa fiyatı ayırımı reddetmektedir. Doğal fiyatın üretim maliyetine piyasa fiyatının ise arz talep şartlarına göre belirlenebileceğini ileri sürmüştür. Uzun dönemde kendisine tam olarak bel bağlanmaması gereken bu rekabet sayesinde bu iki fiyatın birbirine eşitleneceğini belirtmiştir. Çünkü bazı durumlarda rekabetçileri sayılarının az olması nedeniyle rekabete girmezler ve tekel oluştururlar. Büyük ölçekli firmanın sağladığı tasarruflar kendisini büyütüp sayılarını azalttıkça sorun daha vahim hale gelecektir. Mill, büyüyen firma ölçeği ve bunun sağladığı tasarruflarla büyük ölçüde ilgilendiği halde firma ölçeğinin büyümesiyle tekel arasındaki ilişki kuramamıştır. Tekel fiyatını oluşturan unsurların devletin verdiği ayrıcalıklardan kaynaklandığını belirten Mill firma ölçeğinin büyümesinin ve az sayıda satıcıların aralarında yapacakları anlaşmalarla rekabeti sınırlamalarının tekelle ilişkisini kuramamıştır(Kazgan 1997: 72).

Bütün bu açıklamalardan sonra Mill tevazudan uzak bir üslupla değer konusunda artık ne kendisi ne de gelecekteki iktisatçılar tarafından

söylenecek bir şeyin kalmadığını belirtmiştir. O'na göre değer teorisi tamamlanmış ve eksiksiz bir kuram halini almıştır.

Kişisel Çıkar Düşüncesi:

Klasik anlayışın temel düsturu ve sloganı halini alan "Homo Economicus" (İktisadi adam) yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden rasyonel, soyut ve çıkarıcı bir bireyi temsil eder.

S.Mill de bu çerçevede tam rekabet ortamında egoizmi ile hareket eden soyut ve şematik bir insanın kişiliğini formüle etmiştir. Bu birey en çok memnuniyeti en az emekle elde etmeye çalışan, sürekli iyiyi arayıp kötülükten kaçınan bir karakteri temsil eder. Rasyonel bireyin kişisel çıkar etrafında kümelenme düşüncesi toplumun genel menfaatine uygundur ve hiçbir engel teşkil etmez. Alışkanlık, gelenek, ahlaki kurallar gibi öğeler insan davranışlarını açıklayıcı unsurlar olmaktan çıkarlar. (Buğra 1995: 137)

Mill, iktisadi adam fikrini yeniden formüle ederken büyük ölçüde Bentham'ın faydacı felsefesinin etkisinde kalmıştır. Çünkü faydacı felsefe, insanı zevklerini maksimize,/ açılarını ise minimize etmeye çalışan bir varlık olarak ele alır. En çok sayıda insan için en fazla mutluluk prensibi "homo economicus" düşüncesiyle paralellik arz eder. Bu felsefe ekonomik hayata yansıdığı anda üretim faktörleri kaçınılmaz olarak en verimli alanlara kayar. Bu anlamda sermaye, faizin; müteşebbis, karın; emek, ücretin; toprak sahipleri ise rantın en yüksek olduğu faaliyet alanlarını ve sektörleri tercih etmek suretiyle kaynak kullanımını etkin hale getirirler.

Mill, 1859 yılında yayımladığı "Özgürlük Üzerine Deneme" adlı eserinde bireyci, liberal ve özgürlükçü bir imaj çizmektedir. Özgürlük insanın gıda maddelerine olan ihtiyacı kadar önemli bir olgudur. Özgürlük olmadan bireyin kendini geliştirmesi ve yetiştirmesi mümkün değildir. Toplumun gelişmesi bireyin gelişmesine bağlı olduğundan özgürlük müessesesinin yerleşmediği bir toplum her açıdan geri kalmaya mahkûmdur. Ekonomik ve siyasi özgürlük birbirinden ayrılamaz. Bu nedenle bireyin yapacağı faaliyetlere hükümetin karışması kesinlikle kabul edilemez. (Hamitoğulları 1982:143) İnsanların yapması gereken faaliyetleri devlet yaparsa bireyin yetenekleri körleştirilmiş olur. Siyasi özgürlük ekonomik özgürlüğe bağlıdır. Ekonomik anlamda kendilerine teşebbüs özgürlüğü tanınmayan bireyler siyasi özgürlüklerini de kaybederler. Mill, liberalizmin temel dayanağının özgürlük ve eşitlik olduğunu belirtmiştir. Özgürlük ise eşitlikten önce gelir. Özgürlük olmadan eşitlik sağlanamayacağı için özgürlük birinci planda ele alınmalıdır.

Mill, sert bir şekilde bireyciliği savunmasına karşın sosyal dengesizliklere karşı bir takım önerilerde bulunmuştur. Ricardo ve Malthus'un bu yöndeki suskunluğunu kabul etmeyerek bireyciliğe dengeli bir sosyalizm karıştırmıştır. Mill'in bireycilik anlayışında bir çalışma sonucu elde edilen kazançlar hak edilmiş olup emek sarf edilmeden elde edilen kazançlar haksız kazançtır ve meşru değildir. Ancak Mill burada sosyalizme geçmek için değil bu anlamdaki liberal anlayışın insanlara daha büyük mutluluk vereceği için bu görüşleri savunmuştur. O'nun özgürlük ve eşitlik argümanlarını savunması o kadar radikal bir boyut almıştır ki insanların hayat yarısına eşit şartlarda ve aynı zamanda başlaması gerektiği

gereğesiyle miras haklarının sınırlanmasından yana tavır sergilemiştir. Böylelikle düşünürümüz hararetle savunduğu özgürlük anlayışını çiğnemek pahasına bireyin hak edilmemiş kazançlarına sınır getirmektedir.

Tam Rekabet ve Arz-Talep Yasası:

Klasiklerin vazgeçilmez temel kurumu olan ve görünmeyen el tarafından kendi kendine dengesi sağlanan tam rekabet piyasası Mill'in de idealinde bulunan bir piyasa şeklidir. Kabiliyetsizlerin kabiliyetliler tarafından bertaraf edildiği bu piyasada rekabeti tehdit eden her türlü faktör kötü, rekabeti genişleten unsurlar ise iyidir. Rekabet, ekonomik faaliyetlerde en önemli etken olduğundan kişileri ve firmaları daha fazla ve verimli çalışmaya zorlar. Herkesin eşit şartlara tabi olması gerektiği ileri sürülen bu rekabet anlayışında kişilerin hudutsuz bir güce sahip olması mümkün değildir. Rekabet sayesinde tüketiciler mal ve hizmetleri ucuza temin ederlerken üreticiler arasında teknik ve teknolojik gelişme uyarılır. Mill, bu piyasa şeklini "Fizik dünyasında güneş ne ise Sanayi dünyasında da tam rekabet o dur." diyecek kadar önemsemiş ve savunmuştur.

Mill'e göre tam rekabet, ekonomik yaşamda üç işleve sahiptir;

Denge İşlevi: Arz edilen miktarla talep edileni denkleştirerek üretici ve tüketiciler arasında denge kurmaya çalışır.

Gelişme İşlevi: Rekabet sayesinde yeni üretim metotları bulunarak malların maliyetleri düşürülebilir. İktisadi gelişmenin itici gücü olan teknolojik ilerleme rekabet sınırlandığında sekteye uğramaktadır.

Esneklik İşlevi: İhtiyaçlar ve zevkler değiştikçe üretim faktörleri yeni ihtiyaç ve zevklerin tatminine yöneleceği için rekabet iktisadi organizasyona esneklik kazandırır.

Mill ayrıca tam rekabet piyasasında arz ve talep şartları üzerinde durmuş, seleflerinin bu konudaki açıklamalarına yeni tezler eklemiştir. Arz-Talep ile fiyat arasındaki ilişkiler önceki açıklamaların ışığında fiyatın miktarın fonksiyonu olduğu şeklinde idi. Arz anlamındaki miktarın artması fiyatı düşürmekte talebin artması ise fiyatı arttırmakta idi. Bu ilişkiler sembolik olarak sırasıyla $P = f(D)$ ve $P = f(s)$ şeklinde gösteriliyordu. Buna ilave olarak fiyatlar arz ve talebin kesiştiği noktada oluşmakta idi. Ancak dikkatle bakıldığında ve analiz edildiğinde buradaki değişkenlerin birbiriyle girift bir durum arz ettiği görülebilir. Eğer arz ve talep fiyatları değiştiriyorsa bu ilişkilerden oluşan denge fiyatının yüksekliği ya da düşüklüğü yeni arz-talep miktarlarının oluşmasına sebep olacaktır. Eğer fiyat yüksekse üreticiler açısından rantabilitenin yüksekliği arzın artmasına, tüketicilerin alım gücünün düşmesinden dolayı talebin kısılmasına neden olacaktır. Başka bir ifade ile yukarıda sembolize edilen işlevsel ilişkilere ilave olarak $S = f(P)$ ve $D = f(P)$ şeklindeki fonksiyonlar yazılabilir. Buna göre fiyat, miktarın fonksiyonu; miktar da fiyatın fonksiyonudur. Böylece Mill, arz ve talep yasasına bilimsel kesinlik vermekle birlikte neden-sonuç ilişkilerine denge ilişkisini de ilave ederek iktisat bilimine yeni bir yöntem getirmiş olmaktadır (Özgüven 1992: 117).

Mill, bu ilişkiler çerçevesinde arz ve talebe bağlı olarak gerçekleşen fiyat değişimlerini, dalgalanmalarını anlatmaktadır. Açıklamaları fiyatın ne

olduğu noktasında yetersiz kalmaktadır. O'na göre arz ve talep yasası değer bölümünde belirttiğimiz miktarı mutlak olarak az olan birinci grup mallara karşı uygulanır. Miktarı, üretim faktör ve metotlarıyla arttırılabilen ikinci grup mallarda ise üretim maliyeti piyasa değerinin daha aşağısına düşmeyeceği için bu malların değeri doğal gerçekliklere bağlıdır.

Uluslararası Değişim Yasası

Ricardo, karşılaştırmalı üstünlük teorisinde ekonomik ilişkide bulunan iki ülke varsayımı altında ve her bir ülkenin iki mal ürettiği söz konusu iken bir ülkenin her iki malda maliyetlerin sağladığı avantajla üstün olsa bile göreceli olarak daha az üstün olduğu malı ise ihraç etmesi gerektiğini belirtmiştir. Ricardo, teorisi ile mübadelenin hangi mallarla yapılması gerektiğine işaret etmiştir. Aynı zamanda karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ülkelerarası üretim maliyeti farklılığına dayandığından bir arz teorisidir. Eğer dış ticaret yapan ülkelerin talep koşullarına yer verilmezse analizin uluslararası denge fiyatı oranı ve dış ticaret sonrası üretim-tüketim noktaları gibi alanlarına değinilmemiş olacaktır.

J.S.Mill karşılaştırmalı üstünlük teorisinin sözü edilen bu eksik ve aksaklıklarını gidermeye çalışmış, talep unsurunu uluslararası iktisat literatürüne getirerek uluslararası ticarete fiyatın hangi düzeyde belirleneceğini araştırmıştır. Mill, bu konudaki düşüncelerini "İktisat Biliminin Bazı Tartışmalı Problemlerine İlişkin Analizler" adlı eserinin ticaret serbestisi sistemi bölümünde dile getirmiştir.

Mill'e göre uluslararası mübadelenin doğurduğu şartlar memleketin kendi bölgeleri arasında yapılan mübadelenin teşkil ettiği şartlardan farklıdır. İhraç edilen emek miktarı ithal edilen malların değerini belirlediğinden uluslararası ticaret karşılaştırmalı maliyetlere değil büyük ölçüde arz-talep şartlarına bağlıdır. Çünkü bir ülkenin verimliliği ihraç ettiği malın maliyetini düşük kılacak şekilde ne kadar yüksek olursa olsun o mala uluslararası piyasadan talep olmadıkça karşılaştırmalı üstünlük teorisi anlamını ve etkinliğini yitirmiş olur.

Mill, ticaret hadleri ile ilgili açıklamalarını "karşılıklı talep" kavramına dayandırmıştır. Buna göre ülkenin diğer bir ülkenin ürettiği mala karşı olan talebinin şiddeti ticaret hadlerini belirler. İthal ettiği mala karşı kuvvetli bir talebi olan ülke bu malı elde etmek için yüksek bir fiyata razı olacaktır. Bu nedenle ticaret hadleri ithalatçı ülkenin aleyhine, ihracat yapan ülkenin lehine değişecektir. Bir ülkenin karşılıklı talebi ülkenin bir birim vereceği ihraç malı için ne miktar ithal malı talep edeceğine bağlıdır. Eğer ülke bir birim ihraç malı karşılığında ne kadar az yabancı mala razı oluyorsa o mala olan talebi o derece yüksek demektir. Diğer ülkeler tarafından malları şiddetle talep edilen ülke, ticaret hadlerinin lehine dönmesinden dolayı karlı çıkar. Yani ithal ettiği malın fiyatı veri iken ihraç ettiği malın fiyatının yükselmesi ülkeye aynı miktar ihraç malı karşılığında daha fazla ithal malı elde etme imkânı sağlar. Buna ilaveten Mill, bu şartlar altında fakir ülkelerin dış ticaret kazançlarının artacağına dikkat çeker. Buna gerekçe olarak ise zengin ülkelerin daha fazla satın alma gücü ve daha şiddetli arzular taşımalarını gösterir. J.S.Mill'in serbest dış ticaretin talep yönünden az gelişmiş ülkelere katkı yapacağı düşüncesi

İngiltere'nin geniş sömürge alanlarına sahip olduğu boyutundan bakıldığında bu ülkenin faydasına olduğu sonucuna varılabilir. Ancak sömürge ülkelerinin piyasa şekilleri, arz şartları ve gelir esnekliği bu olanağın sağlanmasını imkânsızlaştırmıştır.

Mill, ticaret serbestisi felsefesine sadece genç endüstri tezini ileri sürerek istisna getirmiştir. Genel anlayış olarak gümrük vergileri, kotalar, yasaklar gibi tedbirleri benimsememesine rağmen ülke içinde yeni kurulan ve geleceği parlak görülen iyi seçilmiş endüstrilere bu tür uygulamaların yapılabileceğini belirtmiştir. Bu tür korumacılık tedbirlerinin endüstrinin olgunlaşma aşamasına kadar devam etmesini meşru görmüştür.

Gelir Dağılımı

Düşünürümüz üretim ve dağılım yasaları arasındaki farkı ayırt etmeye çalışmıştır. Mill'e göre üretim yasaları teknoloji ve tabiat tarafından belirlendiği için fiziki gerçeklikleri bünyesinde barındırır. Bu nedenle üretim yasaları evrensel niteliktedir ve değiştirilemez. İnsanlar bu yasalara müdahale edemezler; bunlara uymak zorundadırlar. Buna karşın toplumsal ürünün dağılım yasaları insanların denetimine tabi dinamikler tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle kurumsal unsurlar, adil gelir dağılımına ilişkin değer yargıları ve keyfiyet gibi faktörler söz konusu yasaların belirlenmesinde devreye girerler. Üretim yasalarının mutlak niteliğine karşılık bölüşüm yasalarında orantılık vardır ve evrensel geçerlilik iddiası yoktur. Mill'e göre mallar bir kez üretildikten sonra insanlar onları ister kolektif olarak ister bireysel olarak diledikleri gibi paylaşabilirler. Bölüşüm yasaları isteğe bağlı olarak rahatlıkla

değiştirilebileceğinden sosyal adalete daha uygun hale getirilebilirler. Diğer klasik iktisatçılar en iyi sosyal organizasyonun hürriyetle sağlanacağını belirtirken bu noktada Mill, sosyal adaleti sağlamak bakımından müdahale edilebileceğini belirterek sosyalizme doğru kaymıştır. Görüldüğü gibi Mill burada hem klasik hem de sosyalist iktisatçıların etkisinde kalmıştır.

Görüldüğü gibi insanlar toplum üretimi dilediği yöntemlerle dilediği kimselerin emrine, kendilerine düşen en uygun koşul ve ölçülerle pillaştırabilirler. Yani zenginliklerin paylaşımı toplumun alışkanlık yasalarına bağlı kalmaktadır, (Hamitoğulları 1982: 141) Dolayısıyla bu paylaşımı belirleyen kurallar sosyal güçlerin çağa göre son derece değişiklik arz eden düşünce ve duygularına göre oluşmaktadır. Mill, bu önermeyi teyit etmek için çeşitli toplumsal organizasyonlara ait bölüşüm yasalarını büyük bir / titizlikle incelemiştir. Asıl amacı geliş bölüşümü yasalarının değiştirilmesini ispat etmek olmasına rağmen aynı zamanda bu yolla çeşitli toplumsal organizasyonlara göre değişebilen farklı bölüşüm sistemlerinin var olduğunu belirtme imkânı bulmuştur.

İktisatçılar üretim ve dağıtım alanlarının her birinde söz sahibi olmalıdırlar. Ancak evrensel yasalar sadece üretim alanının sınırları içinde geçerlidir. Bu nedenle ortaya bilimolarak iktisat (science of political economy) ve zanaat olarak iktisat (Art of political economy) ayrımı çıkmıştır. Böylece iktisatçılar soyut evrensel yasalara ait bilim anlayışını korumakla beraber aynı zamanda pratik konularda da söz söyleyebilme hakkını kendilerinde buldular. (Buğra 1993: 119)

Ancak Marx 1857 yılında yayımladığı ve "Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı" adlı eserinde üretim-dağılım yasaları arasında mutlak ve nispi ayrımının yapılamayacağını üretim-dağılım olgularının birbiriyle sıkı bir ilişki içinde olduğu yaklaşımından hareketle ispatlamayı başarmıştır. Bununla beraber farklı bir yoldan ulaşılmış ve farklı amaçlarla kullanılmış olmalarına rağmen Mill'in üretim yasaları ile bölüşüm yasaları arasında yaptığı ayrımın Marx'ın üretim tarzı ve üretim ilişkileri arasında yaptığı ayrımla ortak olan pek çok yanı vardır.

Diğer yandan Mill ürünlerin dağılım tarzının özel ve kolektif mülkiyet anlayışlarına göre iki yolla yapılabileceğini belirtmiştir. Ancak bir takım istisnai durumlar dışında ekonomik sistemin özel mülkiyet sistemine göre işlediğini vurgulamaktan geri kalmamıştır. Bunun için Mill, tarihi uygulama açısından reddederek servet dağılımına ilişkin yasaları sadece özel mülkiyet sistemine göre araştırmıştır.

Mill, diğer klasik iktisatçılar gibi paranın mübadele güdüsü ile elde tutulduğunu

belirtici yönde ifadeler kullanmış, paranın tasarruf fonksiyonunu dikkate almamıştır.

Para

O'na göre de mübadele aracı ve ortak değer ölçüsüdür. J.S.Mill'in "Paradan daha az verimli olan hiçbir şey yoktur" ifadesi bu konudaki düşüncelerini açıkça yansıtır.

(Kazgan 1997: 91)

Mill, paranın kendisinden beklenen fonksiyonları iyi yerine getirilmesi için üç özelliğe sahip olması gerektiğine dikkat çeker;

- Paranın iyi metalden yapılması gerekir. Bu anlamda altın ve gümüş para özelliklerini taşıyan en iyi metallerdir.
- Para, homojen olmalıdır. Para olarak tedavüle sürülen maden ya da kâğıtların aynı yapıda olması gerekir.
- Para, bölünebilir olmalıdır. Para, düşük ya da yüksek fiyatlı mal ve hizmetleri satın alma noktasında yeterli esnekliğe sahip olmalıdır.

Mill'e göre paranın değeri bir yandan miktar ve dolanım hızına diğer yandan da üretim maliyetine bağlıdır. Miktar ve dolanım hızı paranın değeri üzerindeki etkisini kısa sürede gösterirken üretim maliyeti ise etkisini daha uzun bir zamanda gösterecektir.

Konuya paranın değerini miktarının belirlediği görüşü açısından yaklaşırsak bu çerçevede para da bir mal olarak kabul edildiği için diğer mallar gibi paranın değeri de mübadele edildiği mal ile yani satın alma gücü ile ölçülür. Fiyatlar düştüğü zaman eldeki para miktarı ile daha fazla mal satın alınabileceğinden paranın değeri yükselir. Ters bir durum olarak mal fiyatlarının yükselmesi ise önceki duruma göre aynı para miktarıyla daha az mal satın alınmasına sebep olacağından paranın değeri düşecektir. Dolayısıyla paranın değeri fiyat değişikliklerinin ters orantılı fonksiyonudur. Fiyat artışında paranın değeri düşerken fiyat düşüşlerinde ise değeri yükselir. Fiyat hareketlerinin sebebi ise para miktarıdır. Para miktarındaki değişimler fiyat hareketlerinin sebebidir. Bu nedenle diğer

şartlar sabit kalmak kaydıyla paranın değerini miktarı belirler. Böylece Mill'in $M.V=P.T$ şeklinde formüle edilen miktar teorisi yaklaşımı taraftarlarından olduğu söylenebilir.

Ancak Mill, para miktarındaki artışların fiyat seviyesinde sebep olduğu aynı yön ve orandaki etkilerine ilave olarak genel fiyat seviyesindeki yükselişlerin de para miktarında artışlara sebep olacağını ifade ederek bir klasik kalıbın daha dışına çıkmıştır. Yani ilişkinin $m=p$ şeklindeki yönü Mill'in görüşlerinde aynı zamanda P-in şeklini almıştır. Ancak para miktarı ile fiyatlar arasındaki karşılıklı çift yönlü bu etkileşim mal miktarının sabit kalması şartına bağlıdır. Aksi halde para miktarının artmasına karşılık aynı miktarda meydana gelen mal artışları paranın değerindeki değişmeyi gidermektedir. Bu çerçevede gelişen arz-talep ilişkilerinin etkisi para üzerinde ancak böylelikle hissedilebilir.

Nüfus Analizi

J.S.Mill, nüfus hakkındaki düşüncelerini büyük ölçüde Malthus'un etkisinde kalarak ortaya atmıştır. Nitekim Mill, Malthus'un üretim artışının hiçbir zaman nüfus artışını karşılayamayacağı dolayısıyla nüfus artışının insanlık için büyük bir tehlike olduğu görüşlerini onaylamıştır. Bu bakımdan Mill'in Neo-Maltusyen bir düşünür olduğu söylenebilir. Bu anlamda Mill'in fikirlerinin esasını yine işçi sınıfının fakirlikten asla kurtulamayacağı önermesi teşkil etmekte idi. Ayrıca Malthus'un karamsar tahmininin olaylarla doğrulanması durumunda yetersiz düzeydeki asgari geçim ücretlerinin aynı düzeyde kalacağı yargısına katılmaktaydı. (Barber 1991: 107) Buradan proleter sınıfın refahının ancak nüfus artışının

sınırlanması sonucu temin edilebileceği fikri anlaşılabilir. Dolayısıyla ücret seviyesini nüfus artışını frenlemeden arttırmak mümkün gözükmemektedir. Mill'in ücret teorisinde belirttiği ücret fonu hiçbir zaman sermayeye eşit olmayan ve yıldan yıla artan niteliklere sahip olduğundan ücretleri arttırmanın tek çıkar yolu nüfus artışını durduracak tedbirlerin alınmasıdır. Üstelik nüfus artışı sonucunda besin maddeleri talebinin genişlemesi tarımda azalan verimler yasası ile birleşerek aynı oranda bir üretim genişlemesi ile karşılanamadığı takdirde gelir dağılımında özellikle işçi sınıfının toplam gelirden aldığı payı azaltacaktır. Bu da dengesiz bir gelir dağılımının kaçınılmaz bir sonucudur.

Kapitalizmin bu çelişkileri karşısında Mill'in getirdiği önerilerden ilki ileride Marx öncesi sosyalizm anlayışına temel olabilecek üretim kooperatifleri düşüncesiydi. Mill, bu suretle işçi ve işveren arasında emek-sermaye işbirliğine dayanılarak yapılacak bir uzlaşmayı toplumun hastalıklarını gidermek için gerekli görüyordu.

İkinci olarak Mill, Malthus tarafından da öne sürülen ancak Malthus'tan farklı olarak dinsel duygulardan hiçbir ödün vermeden refah düzeyinde genel bir yükselme sağlamak isteyen ileri toplumların doğum kontrolü yoluyla nüfus artışını sınırlamaları gerektiğini ifade etmekteydi. Mill, bu önerisini yeterince açık ancak olası bir toplumsal tepkiyi göz önüne alarak gayet ihtiyatlı bir şekilde geliştirmiştir. Ayrıca her alanda olduğu gibi kadın-erkek arasında eşitlik o'nun önerisinin diğer ayağını teşkil etmektedir. Mill, bu bağlamda işçilerin davranış kalıplarını değiştirme eğilimlerinin önceki klasik iktisatçıların belirttiklerinin aksine daha kolay olduğunu belirtmektedir. Ancak bu yolla nüfus artışının kontrol altına

alınabilmesi geniş bir çapta ve yoğun bir eğitim gerektirmektedir. Zaman içinde uygulanan düzenli bir eğitim ve gözlemlenebilir olumlu gelişmeler Mill'in nüfus artışının kontrol edilebilirliği yönünde kalmayan şüphelerini teyit etmektedir.

İktisatçılar arasındaki ideolojik ayrımlar ekonomik analizlerde elde edilen sonuçların farklı yorumlanmasına sebep olmaktadır. Buna en iyi örnek, aynı yıl yayınlanan (1847-48) Mill'in "İlkeleri" ile Marx'ın "Komünist Manifestosunda ücret konusuna yaklaşımdaki farklardır; gözlenen olay (İngiltere'deki işçi sınıfının durumu ve ücret haddi) aynıdır, dönem aynıdır; Oysa, bu iki düşünürün teoride yansıttıkları gerçekler farklıdır. (Kazgan 1997:81).

Müdahaleci Görüşleri

Mill'in öğretisinin ikinci ana eksenini sosyalizm izlenimi veren kısmen liberal felsefeye aykırı fikirler oluşturur. Mill, ekonomik faaliyetlerin bütünüyle devlet müdahalesinden soyutlanmasına karşı çıkmakla beraber yoğun olarak söz konusu olabilen bir devlet müdahalesini de benimsememiştir. Bu anlamda Mill'in klasikler ile klasik ekol sonrası himayeciler arasında bir konumda olduğu düşünülebilir. Düşünürümüz Ortodoks Klasizmin karakteristik özelliklerinden en çok devletin iktisadi rolü konusunda ayrılmakta idi.

Mill, ekonomiyi kendi kendine dengeye getiren doğal yasaların dengeyi sağlamadaki rolüne şüphe ile bakmaktadır. Doğa, insan arzusu ve faaliyeti

dışında oluşan ve cereyan eden her şey olduğuna göre barındırdığı yasalar aynı açının haklı ve haksıza, dürüst ve dürüst olmayana eşit biçimde uygulanmasına neden olacaktır. Dolayısıyla doğa bir uzlaştırıcılık sistemi gibi görünmesine rağmen aslında öldürücüdür ve zalimdir.

Mill'in referans çerçevesi seleflerinin olumlu bakacağından daha aktif bir iktisat politikası hedefine dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında hükümetler yeni parklar ve müzeler yapımı gibi sivilleştirici işlevler yanında ekonominin istikrara kavuşturulması yolunda bir takım fonksiyonlar da yerine getirmelidir. Mill, durgun ekonomide kar oranlarındaki düşmenin gereksiz sermaye sarfiyatlarına yol açması olası olan spekülâtif ihtiyatsızlık tarafından izlenebileceğini ileri sürmektedir. Devletin potansiyel olarak yatırımda kullanılan fonlardaki artışı vergilendirmesi ve elde edilen hâsılatı toplum faydasına olan projelerin finansmanında kullanılması durumunda kar haddindeki düşmenin kısmen önlenerek daha iyi bir netice alınabileceğini belirtmektedir (Barber 1991: 11). Bu sayede iki önemli hedefe eşanlı olarak hizmet edilmiş olmaktadır. Bunlar:

- a. Özel sermayenin getiri hadlerindeki düşüşünün yavaşlatılması,
- b. İktisadi sistemin istikrarsızlığının hafifletilmesidir.

Diğer yandan Mill'in düşüncelerine göre yeni kurulmuş ve geleceği parlak görülen bir endüstriyi dış rekabet ve kuvvetli firmalar karşısında korumak gerekmektedir. Bu politika endüstri, kuvvetini hissettirmeye

başladığı ve yabancı firmalarla rekabet edebilecek hale gelinceye kadar devam etmelidir. (Turanlı s, 94–5). Dolayısıyla Mill sürekli bir himayecilik politikasına taraftar olmamakla beraber ekonomik liberalizme sınırlar getirmiştir.

Ayrıca Mill önceki inançlarıyla mücadelesinden sonra özel mülkiyete karşı tavırlarıyla da klasik görüşün dışına çıkmıştır. Mülkiyet kurumu ilahi göksel bir dayanaktan değil tamamen insancıl bir anlayıştan doğmaktadır. Her mülkiyet kendiliğinden meşru sayılmaz. Mülkiyete meşruluk vermeden önce onun kökenini araştırmak ve sağladığı sosyal hizmetleri göz önüne almak gerekir. Gerekli görülürse özel mülkiyetin yasayla sınırlanarak meşrulaştırılması sağlanmalıdır. Düşünürce göre hele toprak mülkiyetine kutsal bir anlam verilmemelidir. Çünkü toprak bir çalışma sonucu elde edilmiş değildir. (Hamitoğulları, s, 142)

Bununla birlikte Mill, gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek üzere sosyalizm kokan birtakım önerilerde bulunmuştur. Bu önerileri maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

- **Üretim Kooperatiflerinin Geliştirilmesi Yoluyla Ücretli Emek Kaldırılmalıdır.** Ücret mukabili bir başkasının yanında çalışma işçinin kişiliğini ve yeteneklerini geliştirmemesine neden olur. Ayrıca emeğin elde ettiği gelir ile ürettiği değer arasındaki farklılık artık değer olarak işverene gideceğinden işçinin hakkım tam olarak alamaması sonucunu doğuracaktır. Bunun için üretim

kooperatiflerinin kurulmasını önleyici yasalar ortadan kaldırılmalıdır.

- **Rant Geliri Devlet Tarafından Uygun Vergiler Salınarak Geri Alınmalı ve Topluma Mal Edilerek Sosyalize Edilmelidir.** Çünkü rantın kaynağı olan toprak bir çalışma sonucu elde edilmemiştir. Çalışma sonucu elde edilmeyen tüm kazançlar Mille'e göre meşru sayılmaz. Meşru olmayan bu kazançlar konulacak vergilerle topluma mal edilmelidir. Rant, nüfus artışı ile birlikte yükseldiğinden konulacak vergiler de topluma bütünüyle aktarılabilmesi için bu yükselmeye paralel olmalıdır. (Turanlı s, 94)
- **Miras ve Veraset Hakları Sırlandırılmalıdır.** Rant gibi bir çalışma karşılığı olmayan miras müessesesi kişiye iktisadi hayatta bir ayrıcalık ve nüfuz sağlama imkânını bahşederken diğer yandan sosyal adaletsizliklere sebep olmaktadır. Liberal sistemin temelini oluşturan mülkiyet kurumu ekonomik faaliyetlerin başlangıç noktasındaki fertlere eşit şartlarda yarışma imkânı vermemektedir. İnsanların servetlerini kendilerinden sonra gelenlere bırakma düşüncesi insanları çalışmaya sevk etmekle beraber hiçbir emek sarf etmeden ve topluma katkıda bulunmadan mirasa konu olan mallara sahip çıkanlar için bu düşüncenin doğru olduğu söylenemez. Özel mülkiyet doğal bir hak olmayıp toplum tarafından meydana getirilen bir kurum olduğu için bireylerin hiçbir emek sarf etmeden üstün bir mevki sahibi olmaları kabul edilemez.

Bu bakımdan Mill, mirasçılara intikal edecek serveti sınırlandırarak fırsat eşitliğinin sağlanması gerektiği savını ileri sürmüştür.

Geniş çapta sosyalist eğilimler içeren bu yaklaşımlara rağmen Mill, sosyalistlere de karşıdır. Liberal sistemin tamamen alt-üst edilmesine taraftar değildir. Teknik ve iktisadi gelişmeden yana olan Mill, bu gelişimin en iyi tarz ve etkinlikle cereyan etmesi gerektiğini savunmuştur. Mill'in sosyalizm tasvirinde devletin totaliter bir yapıda olduğu düşüncesi aranmamalıdır. Mill, sosyalizmi daha çok ihtiyari olarak faaliyet düzenlemeleri ile sermaye ve emek arasındaki karşılıklı ortaklıklar olarak tasvir etmiştir.

SONUÇ

Sonuç olarak faydacılığın özellikle de fayda değer kuramı ve değişimin tutarlı bir şekilde bireysel hakların ve bireysel seçimlerin önemini vurgulanarak geliştirilmesi piyasa kapitalizminin güçlü bir teorik ve entelektüel savunusunu oluşturur. Mill laissez fairein ve bireyciliğin önemini, arz ve taleple belirlenen piyasa fiyatının değeri oluşturmasının, karların kapitalistin fedakarlığının bir sonucu olarak sermayenin doğal ücreti olduğunu öne sürerek piyasa kapitalizmini yüceltmış ve savunmuştur. Buna karşılık miras hakkını kişinin kendisinin üretmediği bir varlığa sahip olması olarak görmüş böylelikle özel mülkiyet ve bölüşüm ilişkileri üzerine eğilmesi, devleti yönetenlerin yoksulların genel faydasını arttıracabilecek reformlar yapması gerektiğini ifade etmesiyle de

sosyal reformcu bir duruş sergilemiştir. Bu ikili duruşuyla Mill oluşturduğu eklektik bir piyasacı toplumcu teori ile tutarsız bir piyasa sosyalizmi veya sosyal liberalizm gibi iki uzlaşmaz kavramı bir potada eritmeye çalışmıştır. Bu yönüyle, Green, Alfred Marshall ve hatta “üçüncü yol” un babası Antony Giddens’a da öncülük etmiştir. Mill’in öğretisi ifade edildiği zamanda kalmamış Amerika’da Carey, Almanya’da List ve Thünen tarafından geliştirilerek iktisat literatürüne yeni versiyonlar halinde sunmuştur. Bu açıdan bakıldığında sözü edilen ve aynı ekseninde yer alan düşünürlerle Mill arasında karşılaştırmalı bir analiz yapılması var olan ikilemin daha iyi ortaya konmasına ve anlaşılmasına zemin hazırlayacaktır. Ayrıca son derece etkilendiği “Ricardo İktisadı” ile karşılaştırılmasına yönelik araştırmaların da gerekli olduğu bir gerçektir. Buna ilaveten “ metodoloji ve lojik” konusu çalışmada kısaca değinilmesine rağmen bu konunun daha derin bir biçimde incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Mill, gerek iktisatçı gerekse felsefeci olarak ileri sürdüğü liberal ve müdahaleci görüşleriyle klasik okul içinde reformist bir düşünür sıfatını almayı fazlasıyla hak etmiştir. Temel ekonomik argümanlar olan değer; fiyat, uluslararası mübadele, ücret, kar, faiz Mill’de bir düzeltimden geçmektedir. Görüşleri yaşadığı dönemde devrim niteliğine bürünmüştür. Öyle ki, klasik iktisadi düşünce bir dönem daha varlığını sürdürebilmişse bunu J.S.Mill'e borçludur.

KAYNAKÇA

BARBER, William ; "İktisadi Düşünce Tarihi" (Çev. İhsan Durdu), Çıdam Yayınları İstanbul, 1991.

BARDA, Süleyman ; "Ekonomik Doktrinler ve Sistemler", İstanbul, 1982.

BUGRA, Ayşe ; "İktisatçılar ve İnsanlar", İletişim Yayınları, İkinci baskı; İstanbul, 1995.

DENİS, Henry; "Ekonomik Doktrinler Tarihi", Cilt II, (Çev.Atilla Tokatlı), Paris, 1973.

ETEM, Sadri; "Modern Avrupa İktisat Tarihi", İstanbul, 1934.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, "Felsefe Ansiklopedisi" 5. Cilt, Remzi Yayınları, İstanbul, 1985

HAMİTOĞULLARI, Beşir; "Çağdaş İktisadi Sistemler", A.Ü. S.B.F. yayınları, Ankara, 1982.

J.S.Mill,Utilitarianism, London, The Floating Press,2009.

J.S.Mill,*On Liberty*,London, The Floating Press, 2009.

J.S.Mill,Considerations on Representative Government,Londan, The Electric Company, 2001.

KAZGAN, Gülten; "İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi", Remzi Kitabevi, 7.baskı, İstanbul, 1997.

KOLOĞLU, Mahmut; "Ekonomi Doktrinleri Tarihi", Ankara, 1960

LAJUGIE, Jean De; "İktisadi Doktrinler" (Çev. Necmettin Mete), İstanbul, 1965

ÖZGÜVEN, Ali; "İktisadi Düşünceler, Doktrinler ve Teoriler", Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992

TURANLI, RONA; "İktisadi Düşünce Tarihi: Kronolojik Evrim", Beta Yayınları, İstanbul,1998

ULUTAN, Burhan; "İktisadi Doktrinler Tarihi", Ötüken Yayınları, İstanbul, 1978

YALÇIN, Aydın; "İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi", A.Ü. S.B.F. yayınları, Ankara, 1991

ZEYTİNOĞLU, Erol; "Ekonomik Doktrinler ve Sistemler Tarihi", 2.baskı, Mim Yayınlan, İstanbul, 1996